

Тема 5. Транснаціональні корпорації та банки як провідні сили глобальних економічних трансформацій

План:

1. Транснаціональні корпорації (ТНК): сутність та характеристики.
2. Етапи становлення та розвитку ТНК у світі .
3. Галузева структура діяльності ТНК.
4. Рейтинги найбільших ТНК світу .

1. Транснаціональні корпорації (ТНК): сутність та характеристики.

Сучасна глобальна економіка характеризується зростанням кількості ТНК та їх ролі в економічній та інших сферах суспільного життя. ТНК здійснюють суттєвий вплив на світовий ринок товарів й факторів виробництва, зокрема, сприяють міжнародному руху капіталу, технологій, підвищенню рівня наукомісткості виробництва та розвитку високотехнологічного сектору економіки, виступаючи провідними силами глобальних економічних трансформацій.

Транснаціональна корпорація (ТНК) (transnational corporation) – форма структурної організації крупної корпорації, головна компанія якої належить капіталу однієї країни і здійснює прямі інвестиції у філії, розосереджені по багатьом країнам світу.

Підприємство з прямими іноземними інвестиціями (ПІІ) має такі форми:

- дочірня компанія (subsidiary) – підприємство, в якому прямий інвестор володіє 50 % капіталу;
- асоційована компанія (associate) – підприємство, в якому прямий інвестор володіє менш, ніж 50 % капіталу;
- філіал (branch) – підприємство, яким повністю володіє прямий інвестор.

Ознаками транснаціональних корпорацій, які відрізняють їх від підприємств є такі:

- значні масштаби інтернаціональної діяльності, в яку втягнуті практично всі країни світу;
- підприємство реалізує продукції більш як в одній країні;

- підприємства і філіали компанії розташовані у двох і більше країнах;
- власники підприємства є резидентами різних країн.
- величезний матеріальний і фінансовий потенціал;
- міцні позиції не лише у національній, а й у світовій економіці;
- територіальна і галузева диверсифікованість діяльності.

Критеріями віднесення корпорацій до ТНК, визначеними Комісією з ТНК при Економічній і соціальній Раді ООН, є наступні:

- річний обіг (обсяг продажу) понад 1 млрд. дол. США;
- наявність філій не менш як у шести країнах;
- частка іноземних активів не менше 25-30% від обсягу загальної вартості всіх активів компанії;
- зовнішньоекономічні операції, здійснювані поза межами країни базування, на рівні 1/5-1/3 всього обороту компанії.

Сучасні ТНК контролюють 70-90% світових ринків товарів, послуг, технологій, а загальний обсяг реалізації 200 найбільших з них становить понад 30% світового валового внутрішнього продукту. Важливо усвідомлювати, що провідні національні економіки надзвичайно транснаціоналізовані. Це – і США, Японія, західноєвропейські країни з могутніми та численними ТНК, і, наприклад, Південна Корея з конгломератом декількох ТНК, на яких тримається її внутрішня економіка та міжнародна конкурентоспроможність.

Галузевий розподіл 100 найкрупніших ТНК склався таким чином, що найбільша їх кількість сконцентрована у автомобілебудуванні, нафтовій та газовій промисловості, сфері комунальних послуг, телекомунікаціях, електротехнічній та електронній галузі, металургії та гірничій промисловості, торгівлі тощо. Складається довгострокова тенденція до збільшення частки сектору послуг у структурі світових потоків ПШ.

Вплив транснаціональних корпорацій на світову економіку незалежно від рівня їх розвитку зростає. Прямі іноземні інвестиції – це важливий механізм, через який передаються заощадження від передових промислово розвинених країн у країни, що розвиваються. Як правило, країни, що розвиваються, мають низький рівень заощаджень. Прямі інвестиції в економіку України з країн ЄС у 2019 р. склали 28289,3 млн дол., а з країн світу – 35809,6 млн дол. США.

Серед найбільш впливових транснаціональних корпорацій, які представлені на вітчизняному ринку, можна відзначити Coca-Cola, Samsung, Toyota, Nestle, Nokia, Metro Cash&Carry, Hewlett-Packard, British American Tobacco та деякі інші ТНК. Значного поширення в економіці України отримали потужні виробничі FMCG-компанії, які виробляють товари щоденного попиту (продукти харчування, напої, косметику, побутову хімію тощо), значно вплинувши на розширення асортименту цих товарів в Україні.

2. Етапи становлення та розвитку ТНК у світі .

Дослідження причин виникнення та розвитку ТНК як суб'єкта міжнародних економічних відносин викликає науковий інтерес багатьох вчених ще з другої половини ХХ ст. Наведемо найбільш розповсюджені підходи.

З позиції теорії «економії масштабу» виникнення ТНК пов'язане з економічною вигодою, що отримує корпорація від мінімізації середніх витрат внаслідок здобуття позитивного ефекту масштабу.

Представники технологічного напрямку теорії міжнародних корпорацій пояснюють виникнення ТНК технологічною перевагою корпорацій розвинутих країн, які, залишаючи контроль над передовою технологією в головній компанії, створюють іноземні філії для виконання допоміжних операцій.

Теорія міжнародної організації розглядає ТНК як новий рівень розвитку корпорацій, що досягли певного розміру.

Теорія розміщення пояснює виникнення ТНК з позицій причин розташування виробництва товару не в одній країні, а в декількох. Серед таких причин основними є доступ до більш дешевих ресурсів, мінімізація витрат на транспортування, можливість уникнути митних бар'єрів, створення експортного ринку тощо.

Теорія інтернаціоналізації пов'язує виникнення ТНК з внутрішньофірмовими зв'язками, що є більш вигідними, ніж зв'язки між різними незалежними фірмами. Вони сприяють створенню особливого внутрішнього ринку, який регулюється ТНК, що дозволяє більш ефективно реалізовувати вироблену продукцію й розширяти експортні ринки.

Теорія втечі капіталу, досліджуючи причини відпливу підприємницьких капіталів, виділяє серед них такі основні: економічна та політична нестабільність, високий ступінь криміналізації, несприятливий інвестиційний клімат тощо.

З погляду сучасної економічної науки виникнення й розвиток ТНК пов'язані з багатьма чинниками, серед яких основними є недосконалість ринку, від'ємність у ціні капіталу та інших факторів виробництва в різних країнах, наявність обмежень у міжнародній торгівлі, отримання позитивного ефекту масштабу, монопольна влада виробників, значна частина витрат на транспортування в загальній вартості продукції, від'ємності в податковій політиці країн та ін.

З моменту виникнення ТНК пройшли у своєму розвитку декілька етапів, які умовно поділяють на наступні.

Перший етап (з моменту виникнення до 1918 р.): ТНК з'явилися у сфері видобування сировинних ресурсів у колоніальних країнах Африки, Латинської Америки, Азії. При цьому головні компанії ТНК розташовувались у країнах – власниках колоній і займались переробкою видобутої сировини. Самі ТНК являли собою картелі та синдикати.

Другий етап (1918–1939 рр.): у період між світовими війнами в умовах зростання витрат на військові цілі ТНК створювали свій бізнес переважно у військово-промисловій сфері й присвячували свою діяльність виробництву військової техніки та озброєння. Такі ТНК існували у вигляді трестів.

Третій етап (1945–1960 рр.): ТНК зосереджували свою діяльність у нових галузях, серед яких атомна енергетика, електроніка, приладобудування, освоєння космосу тощо, що спиралось на новітні науковотехнічні досягнення та розробки. Відбувалася як горизонтальна, так і вертикальна інтеграція виробництва. Створено ринок не тільки сировинних, але й промислових товарів. Стратегічною метою корпорацій становиться розташування трудомістких та шкідливих виробництв у країнах, що розвиваються. Самі ТНК являли собою концерни й конгломерати.

Четвертий етап розвитку ТНК розпочався в останній третині ХХ ст. У цей час прискорився процес злиттів та поглинань, що зумовило концентрацію капіталу у ТНК як найбільш успішних корпорацій, що розвивали міжнародний бізнес. Для створення позитивного іміджу у приймаючих країнах ТНК поступово відмовляються від активної політики переводу шкідливих виробництв у країни, що розвиваються, та починають долучати їх до технологій й досягнень НТП.

П'ятий етап розвитку ТНК з'явився на межі ХХ–ХХІ ст. й продовжується дотепер, коли регіональна економічна інтеграція набрала обертів, особливо в Європі, Азії, Північній та Південній Америці. У своїй діяльності ТНК особливо спираються на наукові здобутки, використовуючи їх й одночасно генеруючи

нові. Велике значення набуває інноваційна складова у веденні бізнесу та інформаційні ресурси. На даному етапі ТНК набувають глобального характеру. Виникнення глобальних корпорацій є результатом еволюційного розвитку міжнародних корпорацій.

Глобальні корпорації – складне інтегроване об'єднання корпоративних структур з геоцентричним типом взаємовідносин, диверсифікованою організаційною структурою, – здійснюють свою діяльність в одній або декількох галузях у глобальному масштабі, є технологічними лідерами, розповсюджують знання й нові технології по всьому світу через мережу своїх підрозділів та суттєво впливають на світові економічні процеси й національні держави.

Характерними рисами глобальних корпорацій є:

а) функціонування підкоряється загальносвітовій глобальній стратегії, що враховує світову конкуренцію й спрямована на завоювання ключових світогосподарських позицій у виробництві та реалізації продукції;

б) використання у своїй діяльності глобальних економічних ресурсів;

в) створення системи глобального міжнародного виробництва, розміщеного в більшості країн світу. Так, наприклад, до глобальних корпорацій належать такі найбільші компанії світу, як «Кока-Кола», що розмістила своє виробництво в 190 країнах, «Ай-Бі-Ем» – у 124 країнах.

Бурхливий розвиток ТНК, починаючи з другої половини ХХ ст., зумовлений такими джерелами ефективності їх діяльності:

– переваги володіння й доступу до природних ресурсів, капіталу, науково-дослідних здобутків;

– горизонтальна або вертикальна диверсифікація, що забезпечує економічну стабільність ТНК;

– безпосередня інформованість про кон'юнктуру національних фінансових, товарних, валютних ринків, акумуляція капіталу та його використання в найбільш вигідних умовах та місцях у рамках ТНК;

– близькість до споживача у приймаючій країні, що забезпечує найповнішу інформацію про конкурентів, ємність та можливості освоєння ринку;

– оптимальне розосередження філій з урахуванням цін, доходів населення, еластичності попиту, доступності факторів виробництва, політичної та соціально-економічної стабільності;

– використання в інтересах ТНК від'ємності в зовнішньоекономічній політиці різних країн, ухилення від обмежень міжнародної торгівлі, наприклад, подолання експортних бар'єрів при виведенні товарів на ринки приймаючих країн за рахунок прямих інвестицій;

– продовження життєвого циклу товарів та технологій за рахунок насичення ними ринків приймаючих країн. Т

НК мають позитивні і негативні наслідки функціонування. Діяльність міжнародних корпорацій здійснює неоднаковий вплив на країни їх базування та приймаючі країни.

Позитивними наслідками функціонування ТНК у країнах базування є такі: зростання ефективності використання такого фактора виробництва, як національний капітал у результаті його розміщення в найбільш вигідних країнах; доступ до іноземних ресурсів приймаючих країн; розширення ринків збуту за рахунок їх освоєння у приймаючих країнах.

Негативними наслідками функціонування ТНК у країнах базування виступають: втрата потенційних робочих місць у результаті створення виробництва за кордоном; недоотримання податків до державного бюджету внаслідок створення іноземних філіалів і перенесення до них частки загального прибутку ТНК; ризик конфіскації інвестицій.

Позитивними наслідками функціонування ТНК у приймаючих країнах є: приплив додаткових ресурсів, таких як капітал, технології, управлінський досвід тощо; збільшення обсягів внутрішнього валового продукту та стимулювання економічного зростання; зменшення рівня безробіття та його соціально-економічних наслідків; збільшення доходної частини державного бюджету; розділення ризиків при створенні нових підприємств.

Негативними наслідками функціонування ТНК у приймаючих країнах виступають: насадження чужої культури та іноземних соціокультурних цінностей; захоплення найбільш розвинутих й перспективних галузей виробництва (особливо під час економічних криз) як фундаменту економічного потенціалу; потенційна можливість проникнення в галузі, пов'язані з національною безпекою країни; програш менш ефективних національних виробників подібної продукції в конкурентній боротьбі з ТНК; розташування шкідливих виробництв; здійснення політичного тиску через економічні важелі.

Крім того, у своїй діяльності міжнародні корпорації можуть використовувати трансфертні ціни, які відрізняються від ринкових й

використовуються у внутрішньокорпоративній торгівлі між підрозділами однієї корпорації, що знаходяться в різних країнах, з метою переведення прибутку й скорочення податків. Використання трансфертних цін породжує такий негативний наслідок, як недоотримання податкових надходжень до державного бюджету від ТНК. Також діяльність ТНК приводить до монополізації світових ринків тих товарів, які вони виробляють. Протирічними є наслідки використання ТНК провідних технологій, тому що, з одного боку, вони дозволяють більш ефективно використовувати ресурси, а з іншого, – сприяють зростанню безробіття в тих галузях, в яких вони впроваджуються.

Розробка та впровадження виваженої державної програми взаємодії з ТНК дає можливість мінімізувати негативні прояви їх діяльності та отримати максимальний позитивний ефект для національної економіки.

3. Галузева структура діяльності ТНК.

ТНК здійснюють суттєвий вплив на чинники, що формують конкурентоспроможність як країни базування, так і приймаючих країн. Але діяльність ТНК не обмежується економічною сферою впливу на держави світу.

В сучасних умовах розвитку світової цивілізації прямий політичний контроль одних країн над іншими в більшості випадків неможливий, тому сфера впливу зміщується в економічний бік. Оскільки саме ТНК займають важливе місце в сучасній глобальній економіці, оскільки саме вони дозволяють досягати економічного панування в політично незалежних країнах.

ТНК зміцнюють позиції своєї держави на території інших країн, створюючи там філії, отримуючи доступ до ресурсів й ринків збуту приймаючих країн. Також вони позбавляють керівництво своєї країни від подолання можливих протекціоністських бар'єрів інших держав, розміщуючи в них своє виробництво. Таким чином економічні інтереси та відповідна політика ТНК і країн їх базування збігаються.

Іноземна діяльність ТНК найчастіше зумовлює характер зовнішньоекономічних зв'язків держави. Політичний аспект функціонування корпорацій може полягати ще й у тому, що переслідуючи свої економічні вигоди, ТНК можуть намагатися втручатися в політику держави, наприклад, впливаючи на прийняття вигідних для них економічних рішень, та в інший спосіб лобіювати свої інтереси. Крім того, могутність ТНК настільки велика, що вони можуть

підтримувати ті чи інші політичні сили, впливати на формування внутрішньої та зовнішньої політики, намагаючись досягти своїх економічних цілей.

Воєнна сфера діяльності ТНК також представляє інтерес. Існує думка, що нині забезпечити якісний технічний рівень озброєння можуть тільки ТНК. Ураховуючи, що галузь, яка виробляє зброю, є стратегічно важливою для кожної держави, ТНК, існуючи в даній сфері, мають вкрай високу зовнішньополітичну вагомість.

Разом з тим, ТНК мають суттєву внутрішньополітичну вагомість, що пояснюється наступною причиною. Можливість торгівлі зброєю на світовому ринку – це забезпечення сильної позиції держави в зовнішній політиці. Цей факт зумовлює необхідність урахування точки зору ТНК стосовно багатьох політичних питань у випадках, коли оборонні підприємства знаходяться не в державній власності. При неузгодженості інтересів держави і таких ТНК останні можуть згорнути свої потужності або взагалі припинити діяльність, чим завдають великої шкоди державі. Тому важливим є устанавлення рівноваги між економічними інтересами ТНК та державною політикою.

Істотно зростає вплив ТНК на науково-технологічний розвиток країн. Провідні промислові корпорації здійснюють співробітництво з університетами й науковими центрами, активно фінансуючи їх.

У системі світового господарства існує три основні суб'єкти, які займаються фінансуванням НДДКР: держави, венчурні компанії і ТНК. Саме в лабораторіях і наукових центрах ТНК проводиться основний обсяг наукових досліджень і розробок, що пояснюється такими причинами: у них значно простіший доступ до фінансових ресурсів, ніж у державних структур; ризики фінансових втрат для ТНК значно менші, ніж для венчурних інвесторів. Витрати провідних ТНК на НДДКР можуть перевищувати науково-дослідницькі бюджети багатьох країн, наприклад, щорічно такі витрати у «Дженерал моторс», «Форд» і «ІБМ» становлять приблизно 2 – 3 млрд дол. Нині участь приймаючих країн у НДДКР дедалі зростає. Наприклад, компанія «ІБМ» на початку 90-х років мала за межами США понад 25 тис. науковців, близько 30 лабораторій, в яких здійснювались НДДКР відповідно до науково-технологічної стратегії корпорації.

Особливості проведення науково-дослідницької діяльності ТНК полягає у наступному. По-перше, для ефективного використання новітніх розробок ТНК створюють формально незалежні венчурні підрозділи та науково-дослідницькі центри. По-друге, для економії на податках науково-дослідницьку діяльність інвестує не сама ТНК, а компанії, що поглинаються нею. Відповідні витрати в

баланс ТНК включаються у статті, пов'язані з поглинанням та злиттям, а не з НДДКР. Свої ж капіталовкладення ТНК здійснює на етапі комерціалізації розробок, зокрема, при організації безпосереднього виробництва нового продукту. Потрете, ТНК виконують державні замовлення на виробництво інноваційної продукції, що фінансуються за рахунок державних коштів за програмою підтримки розробки нових технологій. Отже, ТНК є найважливішими суб'єктами науково-дослідницької діяльності й істотно впливають на світове виробництво інновацій.

Фінансова система ТНК здійснює вплив на стан світових фінансів і окремих національних економік. З іншого боку, фінансові ресурси та грошові потоки ТНК, виступаючи складовою міжнародних фінансових ринків, залежать від загальної системи світових фінансів.

Світові фінанси – складна динамічна система, в якій функціонують такі провідні суб'єкти, як ТНК, транснаціональні банки, портфельні інвестори, міжнародні офіційні позичальники (національні держави, міжнародні урядові та неурядові агенції). Характерною особливістю глобальної фінансової системи є зростаюча роль ТНК і транснаціональних банків у міжнародному русі фінансових потоків.

Фінанси ТНК – система грошових відносин, які виникають у процесі господарської діяльності й необхідні для формування й використання капіталу, доходів і грошових фондів – виступають важливою складовою світової фінансової системи. З одного боку, ТНК виступає суб'єктом попиту на фінансові ресурси, а з іншого, – як потужний інвестор, що може дестабілізувати національний фінансовий ринок і стати провідником кризових явищ у фінансовій сфері (рис. 4.5)

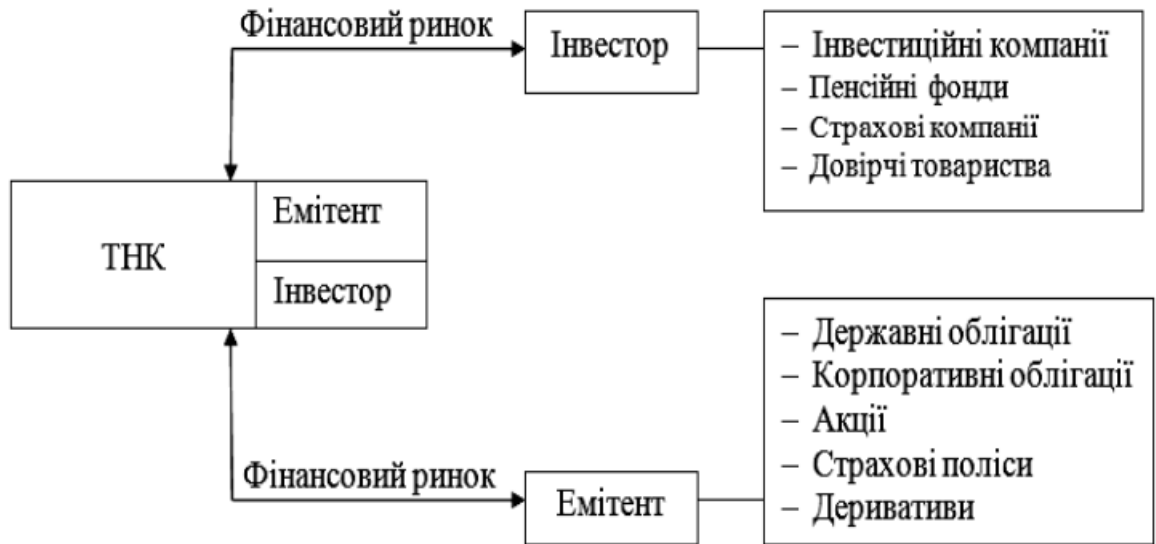

Рисунок 4.5 – Вплив ТНК на стабільність фінансового ринку

Спільно з ТНК діють транснаціональні банки, що складають міжнародну банківську систему світу, яка є фінансовою опорою великого світового бізнесу. Транснаціональний банк (ТНБ) є різновидом ТНК, що функціонує в кредитно-фінансовій сфері світового господарства.

Всесвітнього впливу та економічної могутності ТНК змогли досягти за допомогою ТНБ. ТНБ виступають найбільшими фінансовими установами, що домінують на своїх національних ринках. Їх діяльність характеризується високою часткою міжнародних операцій, а отже, й залежністю від зовнішнього ринку фінансових ресурсів. Здійснення ТНК міжнародних операцій відбувається через розвинену мережу закордонних відділень. У світі ще до початку ХХІ ст. сформувалися три головні фінансові регіони – США, Західна Європа, Японія, у яких згрупувалися найбільші ТНБ світу. Нині ТНБ досягли настільки високого рівня міжнародної концентрації та централізації капіталу, який фактично перетворює їх у міжнародні банківські монополії й дозволяє приймати активну участь в економічному розподілі світового ринку позикових капіталів і кредитно-фінансових послуг.

Отже, глобальний характер діяльності ТНК забезпечує їх проникнення в різноманітні сфери суспільного життя.

4. Рейтинги найбільших ТНК світу (Самостійне вивчення).

5. Особливості діяльності транснаціональних корпорацій на вітчизняному ринку в умовах війни

Згідно з дослідженням, яке представив Світовий банк в Лондоні, в Україні від початку повномасштабного вторгнення закрились тільки 3% компаній, тоді як 97% продовжують роботу або планують її відновити найближчим часом. Великі транснаціональні компанії не тільки зберегли інвестиції в Україні, але й за даними Світового банку, не зменшили їх. Деякі компанії навпаки збільшують інвестиції, спрямовуючи їх переважно на реконструкцію і навіть будівництво та придбання нових активів в Україні.

Нещодавно «Філіп Морріс Україна» заявила про інвестицію в \$30 млн на запуск нового виробництва у Львівській області. Це дозволить компанії повністю задовольнити внутрішній попит, створити сотні нових робочих місць і підтримати економічне зростання України. Компанія очікує, що виробництво буде запущено у 1 кварталі 2024 року. На новій фабриці працюватиме понад 250 людей. Працевлаштування першочергово буде запропоновано працівникам харківського підприємства Філіп Морріс. Загалом компанія вже інвестувала в економіку України понад \$700 млн доларів.

Рішення про зупинку роботи фабрики в Харківській області компанія прийняла з міркувань безпеки щодо своїх співробітників. На цій фабриці не було бомбосховища. В компанії заявили, що життя людей для неї — це абсолютний пріоритет і оскільки Харківщина зазнає постійних ракетних ударів, поки повертати туди працівників небезпечно.

«Ми не чекаємо кінця війни — ми інвестуємо зараз. Відкриваючи це нове підприємство, ми ще раз демонструємо нашу підтримку України. Ця інвестиція втілює нашу відданість як довгострокового економічного партнера країни», — зазначив генеральний директор «Філіп Морріс Україна» Максим Барабаш. З його словами, це дозволить створити робочі місця, задовольнить попит українського ринку якісною продукцією та підтримає українську економіку у важкий для країни час.

Нещодавно повідомила про будівництво нового виробничого майданчика в Україні і компанія Nestle. Інвестиції у нове підприємство, яке зокрема, вироблятиме вермішель у Смолигові у Волинській області, складуть 40 млн швейцарських франків. Виробництво продукції планується розпочати у 1 кварталі 2024 року. Разом з фабрикою у Торчині, виробничий майданчик на Волині стане європейським регіональним хабом для категорії кулінарних

продуктів. У хабі буде працевлаштовано 1500 людей на виробництві, яке забезпечуватиме постачання продукції на ринки України та ЄС.

Компанія Bayer оголосила про виділення EUR60 млн на розвиток заводу із виробництва насіння кукурудзи у с. Почуйки Попільнянського району Житомирської області. Інвестиції будуть спрямовані на будівництво нової сушарки для насіння, закупівлю сучасного сільгоспобладнання, будівництво складських приміщень та двох бомбосховищ для співробітників.

Carlsberg Group інвестувала 1,5 млрд грн у запуск нової виробничої лінії на Київському пивоварному заводі, що дасть змогу збільшити на 80% випуск продукції в банках. Коментуючи цю подію, надзвичайний і повноважний посол Королівства Данії в Україні Оле Егберг Міккельсен зазначив, що «важливий гравець на світовій арені та лідер галузі— Carlsberg — вірить в Україну і готовий інвестувати в неї в той час, коли Україна продовжує боротися проти російської агресії».

На початку війни Carlsberg призупинив діяльність своїх українських пивоварень в Запоріжжі, Києві та Львові. У 2023 році компанія почала поступово відновлювати роботу заводів: у березні запустилася Львівська пивоварня, де спочатку виробляли тільки воду для гуманітарних потреб, потім у травні — Київський завод, у липні — Запорізький.

Офіційний ботлер Соса-Сола в Україні — «Кока-Кола Бевериджиз Україна» — за словами директора департаменту логістики Соса-Сола HBS Володимира Чобана, зберегла робочі місця всіх 1,6 тис. співробітників. Перезапустивши в травні минулого року завод у Великій Димерці Київської області, компанія близька до того, щоб в 2023 році вийти на довоєнний об'єм виробництва і дистрибуції продукції.

На початку 2022 року серед компаній з іноземним капіталом на ринку України працювало (рис. 3.2.): – росія – 28%; – США –17,6%; – Німеччина – 11,7%; – Франція – 10,3%

Станом на 24 лютого 2022 р. в базі «Opendatabot» було нараховано близько 17 тисяч компаній, пов'язаних з рфта та Білоруссю (яка безпосередньо причетна до війни в Україні, і влада якої активно співпрацює з країноюагресором).

У березні 2022 року Верховна Рада ухвалила закон про націоналізацію в Україні майна російських юридичних та фізичних осіб рухомого та нерухомого майна, а також коштів, вкладів у банках, цінних паперів, корпоративних прав та інших активів. Серед об'єктів, які підпадають під відчуження також знаходяться

великі підприємства з мільярдним річним прибутком. Націоналізація є примусовим відчуженням майна компанії або фізичної особи на користь держави, де ця особа веде свою діяльність. Мотиви держави щодо націоналізації майна обумовлені захистом національної безпеки та забезпеченням економічної самостійності країни. Ухвалений закон передбачає націоналізацію активів без виплати компенсацій їхнім власникам. Україна вилучає майно юридичних та фізичних осіб, пов'язаних із країною-агресором. У законі пояснюється, що відчуження здійснюється в рахунок майбутньої репарації на користь України.

Під дію закону про націоналізацію потрапили наступні підприємства, що наближаються до класу ТНК, а саме:

1. Миколаївський глиноземний завод. Це одне з найбільших підприємств кольорової металургії в Європі, засноване 1980 року. Завод має у своєму розпорядженні причали для перевалки бокситів. У 2021 році завод прийняв 75% (близько 5 млн тонн) всього українського імпорту руди. Імпортні боксити комбінат переробляє на глинозем і продає за кордон для виробництва алюмінію. Кінцевим бенефіціаром МГЗ є російський бізнесмен та мільярдер Олег Дерипаска. 1 березня об'єднання «Русал» (до якого входить МГЗ) оголосило про призупинення роботи заводу, у зв'язку з «неминучими логістичними та транспортними проблемами на Чорному морі та прилеглих територіях». З початку війни у загальній структурі власності Дерипаска втратив 75 уже близько 30-50%, в основному саме через Миколаївський глиноземний завод.

2. БНК Україна (засновник – ЗАТ «Білоруська нафтова компанія»). З 2010 року є імпортером до України нафтопродуктів із Білорусі. Також компанія надає транспортно-експедиторські послуги з перевезення вантажів залізницею. З 2012 року є членом Асоціації міжнародних експедиторів України «Альянс Ойл Україна». Імпортер та постачальник нафтопродуктів в Україні, з нафтобазами у Київській, Харківській, Житомирській та Львівській областях. Компанія імпортує продукцію з РФ, Білорусі, Литви та Польщі. Також діяльність підприємства поширюється на видобуток, розвідку та перевалку продукції. У 2015 року «Альянс Ойл Україна» виграла тендер на постачання палива для українського Міноборони. Також компанії належить половина акцій НК «Альянс Україна», що володіє 132 АЗС «Shell» у 20 областях України. Серед основних клієнтів «Альянс Ойл Україна» – «Нібулон» та «АрселорМіттал Кривий Ріг».

3. «Індастріз Україна» (до 2018 року – «ТНК Індастріз Україна»). Займається імпортом нафтопродуктів до України. До 2018 року була дочірньою компанією «Роснафти». Власник компанії – «Глуско Енерджі». Станом на 1 січня 2022 року компанія має понад 5 млн грн податкової заборгованості. Бенефіціар –

Нісан Мойсеєв, довірена особа українського проросійського олігарха Віктора Медведчука. За даними «OpenDatabot», Мойсеєв є бенефіціаром понад 30 підприємств, зареєстрованих в м. Києві.

4. ПрАТ «Електрометалургійний завод «Дніпроспецсталь». Запорізьке підприємство, яке займається виробництвом та реалізацією металопродукції. Кінцевими споживачами товарів «Дніпроспецсталь» є близько 500 компаній. Підприємство експортує близько 60% виробленого металу. Продукцію заводу використовують, зокрема, у машино- та суднобудуванні. «Дніпроспецсталь» з 2008 року знаходиться під контролем групи «VS Energy». Групою володіє Михайло Воєводін, який, за інформацією ЗМІ, є протеже віце-спікера Держдуми рф Олександра Бабакова.

5. ПАТ «Енергомашспецсталь». Виробник литих та кованих виробів для металургії, суднобудування, енергетики та машинобудування. Компанія розташована в м. Краматорську і є українською філією російської компанії «Атоменергомаш». Остання – підрозділ державної корпорації з атомної енергії «Росатом».

В умовах війни росії проти України питання корпоративної політики та подальшого регіонального розвитку міжнародних ТНК на території України постали особливо гостро. Міжнародні ТНК, що діють на території України постали перед наступною проблемою: залишатись працювати чи йти з країни. Найчастіше головні офіси найбільших міжнародних ТНК знаходяться географічно віддалено від своїх регіональних філій, і сприйняття проблем у них інше. З одного боку, CEO та рада директорів компанії вимагає від кожної філії виконання поставлених KPI, з іншого – вони відповідають за репутаційні ризики, які в тому числі призводять і до фінансових втрат в умовах війни.

За даними щомісячного опитування керівників підприємств, що проводить ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій» в рамках проекту «Підтримка Громадської ініціативи «За чесну та прозору митницю», який фінансується Європейським Союзом та співфінансується МБФ «Відродження» та благодійним фондом ATLAS Network (США) в Україні залишаються працювати такі міжнародні компанії (табл. 1).

Таблиця 1 – Міжнародні компанії, що працюють на ринку України в умовах війни

№ з/п	Назва компанії	Вид діяльності	Місце розташування	Кількість співробітників, що залишилися працювати в Україні
1	Stuzo	ІТ-індустрія	Штат Філадельфія, США	95 чоловік
2	Fivver	ІТ-індустрія	Ізраїль	15%
3	Company Folders Inc.	Поліграфія	м. Понтіак, штат Мічіган, США	100%
4	Just Answer	консалтинг	М. Сан-Франциско, США	252 чоловіка
5	Ubisoft	розробка онлайн ігор	Франція	20%
6	Totango	обробка даних	м. Редвуд сіті, штат Каліфорнія, США	15 чоловік
7	Sigma Software	ІТ-індустрія	Швеція	78%

За даними Третього опитування керівників вітчизняних підприємств можна зробити висновки, що:

1. Порівняно з лютим 2022 р. у вересні 2022 р. на фоні зменшення рівня невизначеності як в середньо-, так й в короткострокових перспективах, виробничі очікування бізнесу покращуються.

2. Частка респондентів, що повідомили про зменшення виробництва, знизилась із 44,9% у червні до 27,5% у липні. 3. Майже вдвічі знизився й відсоток тих підприємств, хто що планує зменшення виробництва: із 14,0% у червні до 8,7% в липні.

4. Зростає частка тих підприємств, які починають використовувати свої виробничі потужності ближче до довоєнних обсягів та очікують нових замовлень. Зокрема, у липні 36% підприємців почали працювати майже на повних обсягах виробництва (у травні було 17%, у червні – 30%). Також із 17,8% до 9,4% зменшилась частка опитаних, які вважають, що кількість замовлень зменшиться.

5. Відсоток тих підприємств, хто очікує зменшення кількості працівників в липні знизився до 14,0% (у червні було 5,3%). З 21,6% до 15,8% зменшився відсоток представників бізнесу, які повідомили про збільшення кількості співробітників у вимушених відпустках.

6. Результати дослідження свідчать, що підприємства відновлюють запаси сировини й матеріалів, хоча ціни на них залишаються великою проблемою для підприємців. Зокрема, частка опитаних, що повідомили про збільшення запасів

сировини за минулий місяць, збільшилася з 6,9% до 7,8%, тоді як із 46,9% до 36,0% зменшилась частка тих, що вказав на їх скорочення.

7. Відсоток, тих підприємств, хто очікує покращення загальноекономічного середовища на наступні 6 місяців зменшився з 46,1% до 34,2%.

8. Відсоток тих підприємств, хто вважає, що протягом майбутніх пів року загальноекономічне середовище не зміниться, збільшилась майже вдвічі, із 25,4% до 42,5%.

9. Вітчизняний бізнес став гірше оцінювати державну політику. У липні 2022 року лише 10% представників бізнесу оцінили цю політику позитивно (у травні це було 19% та у червні – 16%). Це означає очікування чітких сигналів від держави щодо ключових правил економічного устрою під час війни.

10. У липні 2022 року серед головних перешкод для керівників підприємств були: – зростання цін на сировину або матеріали (62%), – складнощі з перевезенням товарів Україною (47%), – зменшення попиту на продукцію або послуги (36%), – проблеми з корупцією заявили лише 5% опитаних.

В умовах війни вітчизняні компанії та їх іноземні контрагенти зіткнулися з низкою питань ведення міжнародного бізнесу, як до сього часу мали суто теоретичний характер. Одним з важливих питань стала проблема виконання договірних відносин між вітчизняними та міжнародними компаніями в умовах війни.

Порядок виконання договорів під час війни в Україні залишається базово незмінним. Проте при виконанні договорів слід врахувати певні особливості, зумовлені загрозами воєнного часу, серед них:

- можливі труднощі в комунікації (листування, фіксація отримання контрагентом повідомлень тощо);

- можливі труднощі з логістикою (шляхи поставок, місця зберігання, банківські транзакції);

- можливі санкції щодо учасників логістичних або розрахункових ланцюжків (транспортні компанії, зафрахтовані судна, які належать підсанкційним компаніям, можуть не допускатися в порти, банки отримувачів або платників);

- можливі торгові обмеження (заборона експорту певних категорій товарів).

Обставини, які можуть бути розцінені як форс-мажор в умовах війни в Україні, включають не тільки власне бойові дії та пов'язані з ними безпекові обмеження та наслідки (наприклад, бойові дії на території, де знаходяться виробничі потужності або склади, знищення виробничих потужностей або врожаю під час боїв, пролягання шляхів поставки через окуповані території або зони бойових дій, блокування портів, загроза життю персоналу). Вони також включають, зокрема:

- торгові обмеження, встановлені державою (наприклад, встановлення обмежень щодо експорту зернових з України, фіксація цін на окремі групи товарів);

- санкції, застосовані до сторін договору або до учасників логістичних та комерційних ланцюжків (наприклад, арешт кораблів, які належать підсанкційним юридичним особам, обмеження банківських розрахунків, заморожування коштів);

- зобов'язання перед державою, зумовлені військовим станом (мобілізація працівників і техніки).

Для спрощення ведення бізнесу в умовах воєнного стану Уряд України запровадив наступні заходи:

1. Скасовано вимоги щодо отримання ліцензій та дозволів на більшість видів діяльності. Постановою №314 від 18 березня 2022 року Кабмін запровадив декларативний принцип набуття права на провадження господарської діяльності без необхідності отримання документів дозвільного характеру, ліцензій тощо. Тобто у період воєнного стану перед початком діяльності підприємцю необхідно подати декларацію встановленої форми до Міністерства 80 економіки, а у випадках здійснення охоронної діяльності – до Міністерства внутрішніх справ.

2. Зміни в Трудовому Кодексі України. Внесені до Трудового кодексу зміни націлені на лібералізацію трудових відносин під час дії воєнного стану. Серед основних новацій: можливість збільшення робочого часу з 40 до 60 годин на тиждень та зменшення обов'язкового вихідного дня до одного, можливість призупинення дії трудового договору.

Спрощена система звільнення та скорочення працівників у зоні проведення активних бойових дій та звільнення від відповідальності за порушення строків виплати заробітної плати за умови, якщо роботодавець доведе, що така затримка пов'язана з веденням активних бойових дій або викликана іншими вагомими причинами.

Постанова Кабінету Міністрів №212-р від 11 березня 2022 року надає право юридичним особам здійснювати видаткові платежі з рахунків, на кошти яких було накладено арешт органами виконавчої служби або приватними виконавцями, виключно на такі цілі:

- виплата заробітної плати в розмірі не більше 5 мінімальних заробітних плат ($6500 \cdot 5 = 32500$ грн) в місяць на одного працівника;
- сплата податків, зборів та єдиного внеску на загальнообов'язкове соціальне страхування.

3. Зміни в оподаткуванні суб'єктів господарювання. Закон про зміни до Податкового кодексу передбачає введення нового тимчасового механізму оподаткування суб'єктів господарювання, що добровільно можуть перейти на неї. Зокрема, підприємства з обсягом доходу до 10 мільярдів гривень мають право стати платниками єдиного податку 3-ї групи, дана система передбачає:

- ставку податку 2% від доходу (замість 18% податку на прибуток);
- ПДВ (20%) з операцій на території України не застосовується;
- відсутнє обмеження кількості працівників. Крім того, зміни передбачають також зупинення перебігу строків визначених Податковим Кодексом на час воєнного стану.

4. Скасування податкових перевірок на час дії воєнного стану за винятком фактичних перевірок, зокрема щодо можливості сплати картками. Така позиція цілком корелюється з позицією Національного Банку про необхідність проведення безготівкових операцій у нинішніх умовах для підтримки економіки України. Пеня за порушення податкового законодавства внаслідок введення воєнного чи надзвичайного стану не нараховується, а нарахована пеня підлягає анулюванню.

5. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів №303 від 13 березня 2022 року на час дії воєнного стану припиняється проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) та державного ринкового контролю. В той же час, виключенням є здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) щодо запобігання неконтрольованого зростання цін на товари, що мають істотну соціальну значущість.

6. Послаблення у сфері податкової звітності та сплати податків. Платники податків мають право подати податкову та іншу звітність протягом 90 календарних днів після скасування правового режиму воєнного стану, а отже

відповідальність за несвоєчасне подання звітності під час воєнного стану та 90 днів після його припинення також не застосовується. Також на час дії правового режиму воєнного стану не будуть застосовуватися фінансові санкції за порушення пов'язані з використанням реєстраторів розрахункових операцій (РРО).

7. Спрощення вимог до маркування харчової продукції. Постановою Кабінету Міністрів України №234 від 9 березня 2022 року, операторам ринку харчових продуктів та кормів, які не в змозі виконати вимоги щодо інформації про імпортовані харчові продукти можуть здійснювати реалізацію продукції з інформацією викладеною іноземною мовою. При цьому, партії зазначених харчових продуктів та кормів повинні супроводжуватись інформацією про харчові продукти викладених державною мовою.

8. Дозволяється імпорт та реалізація тютюнових виробів за визначеними кодами з маркуванням, відповідно до вимог країни члена ЄС – 82 виробника такої продукції без додержання вимог до маркування за українським законодавством. Їх обіг можливий протягом трьох місяців після припинення воєнного стану.

9. Заходи з підтримки аграрних підприємств та проведення планової посівної кампанії. Висока вартість пального одна з причин, яка суттєво впливає в тому числі на можливість аграріїв ефективно провести посівну кампанію. Розуміючи нагальність даної проблеми, були внесені відповідні зміни до законодавства, направлені на зменшення ціни пального та попередження його потенційного дефіциту, зокрема:

– дозволено реалізовувати та використовувати бензин та дизпаливо, що відповідає екологічному стандарту Євро 2 та Євро 3;

– для бензину, інших нафтопродуктів, важких дистилатів, скрапленого газу, пропану, ізобутану, встановлюється нульова ставка акцизного податку;

– зменшення ставки ПДВ для реалізації пального з 20% до 7%.

Крім того, Міністерством аграрної політики та продовольства України на час воєнного стану було скасовано додаткові процедури із сертифікації насіння, зокрема, шляхом визнання іноземних сертифікатів, а також необхідність реєстрації сільськогосподарської техніки. Термін дії ліцензії на зберігання, транспортування та застосування пестицидів продовжено на 90 днів після її припинення або скасування.